

Γιατί πρέπει να μελετάμε τον πόλεμο:

Η μακρά ειρήνη, που απολαμβάνουμε στην χώρα μας, αποτέλεσμα εν πολλοίς, ενός ευρωπαϊκού αλλά και παγκόσμιου οικοδομήματος ασφαλείας, το οποίο σταδιακά αποδιαρθρώνεται, έχει και πάλι επαναφέρει στο προσκήνιο την ανάγκη, σοβαρής μελέτης του πολεμικού φαινομένου. Οι δραματικές εξελίξεις στην Ουκρανία, αποδεικνύουν ότι το τέλος της ιστορίας βρίσκεται ακόμα πολύ μακριά και ότι για πολύ καιρό, ο πόλεμος θα αποτελεί μια εφιαλτική πραγματικότητα, που μπορεί να αγγίξει κάθε ανθρώπινη κοινωνία.

Διαχρονικά, λοιπόν αλλά και υπό το πρίσμα των πρόσφατων εξελίξεων, νομίζω ότι υπάρχουν τρεις κύριοι λόγοι που συνηγορούν στην μελέτη του πολέμου. Ο πρώτος λόγος είναι η καταστρεπτικότητά του, μελετάμε τον πόλεμο για να αποφύγουμε τα καταστρεπτικά αποτελέσματά του και να επιβιώσουμε. Ο δεύτερος λόγος που μελετάμε τον πόλεμο είναι το γεγονός, ότι αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ο πόλεμος δεν ξεσπά, κάπου εκεί έξω στην ερημιά ή στο αχανές διάστημα, ο πόλεμος αφορά στην διαμάχη ανθρωπίνων κοινωνιών. Ο τρίτος και ίσως ο σοβαρότερος λόγος είναι το γεγονός, ότι πάρα τις κατά καιρούς κομπορημοσύνες περί του τέλους της ιστορίας και επιβολής μια παγκόσμιας ειρήνης, ο πόλεμος δεν μας έχει εγκαταλείψει, αποτελεί μια πάντοτε παρούσα υπαρκτή απειλή. Όσο και να τον ξορκίζουμε, δυστυχώς φαίνεται ότι θα μας συντροφεύει για πολύ καιρό ακόμα.

Ξεκινώντας από τον πρώτο λόγο, την καταστρεπτικότητα του πολέμου, παρατηρούμε ότι αυτή φαίνεται άμεσα σε ένα πρώτο ατομικό, ανθρώπινο επίπεδο. Ένα σύγχρονο τρομακτικό χαρακτηριστικό του, είναι ότι οι ζωές που καταστρέφει δεν περιορίζονται πια μόνο σε αυτές των στρατιωτών στο μέτωπο αλλά και σε αυτές εκατομμυρίων πολιτών στα μετόπισθεν που δεν λαμβάνουν μέρος στις μάχες. Αρκεί μόνο να θυμηθούμε τα αποτελέσματα των δύο τελευταίων Παγκοσμίων Πολέμων, εκατομμύρια αμάχων σκοτώθηκαν, άλλοι έμειναν ανάπηροι, είδαν τις εστίες τους να γκρεμίζονται, την γη τους να καταστρέφεται και πήραν το δρόμο της προσφυγιάς. Σε δεύτερο επίπεδο, ο πόλεμος δεν καταστρέφει απλά ζωές, δεν επηρεάζει τους ανθρώπους μόνο σε προσωπικό επίπεδο, καταστρέφει επίσης ανθρώπινες κοινότητες και ολόκληρες χώρες. Καταστρέφει το κοινωνικό πλαίσιο, τις κοινωνίες που οι άνθρωποι δημιουργούν. Αυτός βέβαια είναι και ο σκοπός του πολέμου, όπως επισήμανε ο Κλάουζεβιτς, ο πόλεμος είναι μια κατ' εξοχήν πολιτική πράξη. Πολεμάμε για να επιβάλλουμε την θέλησή μας, όχι σε κάποιο μεμονωμένο πρόσωπο, όχι στον άνθρωπο απέναντι μας, αλλά στην αντίπαλη κοινωνία για την οποία αυτός μάχεται, στην αντίπαλη χώρα. Η νίκη στον πόλεμο σημαίνει ακριβώς αυτό, την καταστροφή ή τουλάχιστον την αλλαγή της αντίπαλης κοινωνίας σε τέτοιο βαθμό που να εξυπηρετεί τα δικά μας συμφέροντα. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα, είναι η δραματική αλλαγή του χάρτη τη Ευρώπης, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, χώρες και αυτοκρατορίες εξαφανίστηκαν, νέες χώρες εμφανίστηκαν και τα πολιτικά συστήματα πολλών χωρών άλλαξαν δραματικά. Σε ένα τρίτο και υψηλότερο επίπεδο, ο πόλεμος καταστρέφει την παλιά διεθνή τάξη. Δεν καταστρέφει ανθρώπους και τις κοινωνίες τους μόνο, αλλά και τον τρόπο που αυτές οι κοινωνίες συναρμολογούνται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, αναδιαμορφώνει την παγκόσμια ιεραρχία ισχύος και βέβαια αλλάζει τις παγκόσμια αποδεκτές αξίες και νόρμες. Εδώ το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διεθνής κοινωνία που προέκυψε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και η οποία αποκήρυξε την αποικιοκρατία και υιοθέτησε ως μέγιστη αξία την αυτοδιάθεση των λαών και την εθνική ανεξαρτησία.

Ο δεύτερος λόγος που μελετούμε τον πόλεμο, είναι ότι ως κοινωνικό φαινόμενο δεν καταστρέφει μόνο, αλλά, παράλληλα δημιουργεί, χτίζει νέες κοινωνίες. Θα ξεκινήσουμε μνημονεύοντας το διάσημο βιβλίο του David Hanson, σύμφωνα με το οποίο κάθε κοινωνία πολεμά με τον δικό της χαρακτηριστικό τρόπο, ο οποίος αντανάκλα τις υποκείμενες αξίες, τον τρόπο οργάνωσής της και τις νόρμες της. Οι αρχαίοι Έλληνες, δημιούργησαν τον δυτικό τρόπο πολέμου – την αποφασιστική εκ παρατάξεως μάχη-, ο οποίος άρχισε να εφαρμόζεται εκ νέου από τους Ευρωπαίους μετά τον 15^ο – 16^ο αιώνα. Αντίθετα, οι ανατολικές κοινωνίες με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, μάχονται διαφορετικά, ακολουθούν όχι τον Κλάουζεβιτς για να το θέσουμε πιο απλά, αλλά τον Sun Zu. Επίσης, ο πόλεμος δημιουργεί κοινωνίες, διαμορφώνοντας νέα κοινωνικά συμβόλαια, νέες πολιτικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και νέες ταυτότητες. Εδώ το καλύτερο

παράδειγμα στα καθ' ημάς, πιθανόν να είναι η επανάσταση του 1821. Η ανεξαρτησία μας είναι το αποτέλεσμα ενός σκληρού, μακροχρόνιου και αιματηρού αγώνα, ο οποίος έκανε δυνατή την σύμπλευση και συνταύτιση των συμφερόντων διαφορετικών κοινωνικών και πολιτισμικών ομάδων (πλούσιοι πλοιοκτήτες, καπεταναίοι, κοτζαμπάσηδες και απλός λαός). Η συνταύτιση αυτή και η ανάδειξη μιας κοινής ταυτότητας ήταν το αποτέλεσμα του αγώνα ενάντια σε ένα κοινό εχθρό. Η Επανάσταση λοιπόν ανέδειξε έναν νέο τύπο πολίτη, ο οποίος διεκδικούσε πλέον πολιτικά δικαιώματα διότι είχε πολεμήσει για αυτά, ο πόλεμος μετέτρεψε τους σκλάβους σε ελεύθερους ανθρώπους και πολιτικά όντα. Δυνάμωσε επίσης μια συλλογική ταυτότητα, η οποία υπήρχε μεν, ωστόσο τώρα αναδείχθηκε ως η κυρίαρχη ξεπερνώντας διάφορες τοπικές, αυτή του ελεύθερου Έλληνα. Δεν έχει πια καμία σημασία αν είσαι νησιώτης ή ηπειρώτης, πελοποννήσιος ή ρουμελιώτης, αφού πολεμήσαμε μαζί τον κοινό εχθρό, αφού μοιραστήκαμε τους κόπους, τα βάσανα και τις θυσίες του πολέμου, είμαστε όλοι Έλληνες. Αυτή η δραματική μεταμόρφωση της κοινωνίας γίνεται πανηγυρικά εμφανής στην επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, όπου οι ελεύθεροι πλέον Έλληνες διεκδικούν Σύνταγμα και πολιτικά δικαιώματα. Οι σκλάβοι του Σουλτάνου, ήταν αδιανόητο να ζητούν Σύνταγμα, οι ελεύθεροι Έλληνες απέκτησαν δια του πολέμου αυτό το δικαίωμα. Ο πόλεμος στην Ουκρανία, πιθανόν να σφυρηλατήσει ακόμα περισσότερο και να αναδείξει την Ουκρανική ταυτότητα, απαξιώνοντας εν τω μεταξύ τους σχεδιασμούς της Μόσχας.

Ανοίγοντας την εικόνα, θα δούμε ότι και οι σημερινές ευρωπαϊκές κοινωνίες, έχουν δημιουργηθεί και διαμορφωθεί εν πολλοίς από τους πολέμους του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Το εξαιρετικό γεγονός που άλλαξε την Ευρώπη ήταν η Γαλλική Επανάσταση και η υιοθέτηση της μαζικής στρατολογίας για την υπεράσπισή της. Ο στρατός δεν είναι πλέον το εργαλείο των βασιλιάδων για την προσάρτηση περισσότερων εδαφών, αλλά θεσμός του έθνους, υπεύθυνος για την προστασία του από εξωτερικούς εχθρούς. Αυτός ο νέος θεσμός έδωσε σε όλους τους πολίτες μια ακόμα ιδιότητα, αυτή του στρατιώτη. Η επιτυχία του νέου αυτού θεσμού, φάνηκε ξεκάθαρα με τους Ναπολεόντειους πολέμους και ανάγκασε όλα τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη να τον υιοθετήσουν. Η μεταμόρφωση της Ευρώπης από τον νέο αυτό θεσμό, τον νέο τρόπο διεξαγωγής του πολέμου υπήρξε καταλυτική. Οι οργανωτικές, διοικητικές και τεχνικές προκλήσεις που έθεσε η μαζική επιστράτευση και η διαχείριση ενός έθνους υπό τα όπλα δημιούργησαν τα Γενικά Επιτελεία, νέα όπλα εύκολα στον χειρισμό, νέες διοικητικές δομές. Όλα αυτά υιοθετήθηκαν και από μεγάλες εταιρίες του ιδιωτικού τομέα, δημιουργώντας την σύγχρονη γραφειοκρατία. Επιπρόσθετα, πολλοί μελετητές θεωρούν ότι ο θεσμός της μαζικής επιστράτευσης, βρίσκεται στην βάση της σύγχρονης δημοκρατίας, του εθνικισμού αλλά και της πολιτικών δικαιωμάτων. Τα μοντέρνα κράτη απαιτούν από τους πολίτες τους να πολεμήσουν για αυτά και σε αντάλλαγμα για την συμμετοχή σε μια θανατηφόρα και φρικτή δραστηριότητα προσφέρουν πολιτικά δικαιώματα, κοινωνικές παροχές, πολιτική δύναμη. Ο Max Weber ονόμαζε αυτόν τον μηχανισμό «πολιτική συναλλαγή». Μελετώντας τον πόλεμο λοιπόν, ουσιαστικά μελετάμε τον εαυτό μας και τις κοινωνίες μας.

Ο τρίτος λόγος που μελετάμε τον πόλεμο, είναι το γεγονός ότι απέχουμε πολύ από την πλήρη εξάλειψή του από τον κόσμο μας. Σε όλη την διάρκεια της ιστορίας, η ειρήνη ήταν το ιερό δισκοπότηρο της ανθρώπινης ύπαρξης. Από τον Όμηρο και τον Θουκυδίδη έως τους σύγχρονους συγγραφείς, ακόμα και στα περισσότερα επικά ποιήματα ή στα μυθιστορήματα για τον πόλεμο και την μάχη το κυρίαρχο ζητούμενο είναι η αποκατάσταση της ειρήνης, το τέλος μιας βασανιστικής και απάνθρωπης εμπειρίας όπως ο πόλεμος. Ακόμα και ο πολεμοχαρής Ρωμαίος υπερηφανευόταν μεν για τις κατακτήσεις τους αλλά θεωρούσαν ως κύριο επίτευγμά τους την περίφημη *pax romana*, την ρωμαϊκή ειρήνη.

Σήμερα, παρά την διαχρονική και παγκόσμια αναζήτηση της ειρήνης και πάρα το γεγονός ότι βρισκόμαστε στον 21^ο αιώνα, όπου η παγκοσμιοποίηση είναι γεγονός, με την ανθρωπότητα να διασυνδέεται και να αλληλεπιδρά όλο και περισσότερο, η ειρήνη παραμένει ακόμα το κυρίαρχο ζητούμενο. Είναι βέβαια γεγονός ότι υπάρχουν νησίδες ειρήνης και ευημερίας, όπως η Βόρεια Αμερική και η Δυτική Ευρώπη, παντού αλλού όμως ο πόλεμος συνεχίζει να καταστρέφει ζωές και κοινωνίες. Στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, στην Αφρική και την Ασία, στην Ανατολική Ευρώπη, ο πόλεμος διεξάγεται σήμερα με την ίδια βιαιότητα και βαρβαρότητα, όπως στις απαρχές του πολιτισμού. Η εμπειρική εικόνα αλλά και η κοινή λογική μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο πόλεμος

θα μας συντροφεύει για πολύ καιρό ακόμα. Ως προς το τι κάνει τον πόλεμο ένα παντοτινό κομμάτι της ανθρώπινης ιστορίας και ύπαρξης και γιατί δεν μπορούμε να πετύχουμε την απόλυτη ειρήνη, η απάντηση είναι περίπλοκη, επειδή και η επίμονη αναπαραγωγή του πολέμου ως κοινωνικό φαινόμενο βασίζεται σε πολλούς παράγοντες, οι οποίοι θα πρέπει να μελετηθούν, να αναλυθούν και να κατανοηθούν. Δεν υπάρχει μια και μόνο αιτία πολέμου. Στο εμβληματικότερο ίσως έργο που γράφτηκε για να εξιστορήσει ένα πόλεμο, στην ιστορία του Θουκυδίδη, οι ελληνικές πόλεις εισέρχονται στον πόλεμο υπέρ της μιας ή της άλλης πλευράς για διάφορους λόγους και βέβαια υπάρχει η βασική τριάδα τιμή, δέος, ωφέλεια για το ξέσπασμα του πολέμου.

Επιπλέον, πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι ο πόλεμος αποτελεί ένα φυσιολογικό κοινωνικό φαινόμενο. Ο Hobbes, στο έργο του "Leviathan", θεωρεί ότι ο πόλεμος αποτελεί την φυσική κατάσταση των ανθρώπων. Η βία και ο πόλεμος κατά τον Hobbes, είναι η φυσική αναπόφευκτη κατάσταση και μόνο με την επιβολή μιας οργανωμένης εξουσίας, ενός πανίσχυρου κράτους, μιας οργανωμένης κοινωνίας μπορούμε να ελέγξουμε την φυσική αυτή τάση για βία. Η αντίθετη άποψη εκφράζεται από τον Rousseau, ο οποίος υποστηρίζει ότι η ειρήνη είναι η φυσική κατάσταση του ανθρώπου και ότι ακριβώς η οργανωμένη κοινωνία είναι αυτή που δημιουργεί το πρόσφορο έδαφος για τον πόλεμο. Η αλήθεια πιθανόν να βρίσκεται σε ένα συγκερασμό αυτών των δύο αντιθέτων απόψεων, είναι αλήθεια ότι η συγκέντρωση των μέσων άσκησης βίας στα χέρια της πολιτείας είναι ένα πρώτο βήμα προς την ειρήνη και είναι εξίσου σωστό, ότι μόνο μια οργανωμένη κοινωνία, διαθέτει τους πόρους, την οργάνωση και τα μέσα για την διεξαγωγή του πολέμου. Υπάρχει λοιπόν μια άμεση και αμφίδρομη σχέση μεταξύ της πολυπλοκότητας της κοινωνικής οργάνωσης και της δυνατότητας διεξαγωγής πολέμου. Ο πόλεμος είναι μια πολιτική δραστηριότητα και απαιτεί υψηλό επίπεδο κοινωνικής πολυπλοκότητας και οργάνωσης και παράλληλα η πολεμική δραστηριότητα συμβάλει στην καλύτερη κοινωνική οργάνωση. Υπ' αυτό το πρίσμα μπορούμε να πούμε ότι η σχέση μεταξύ πολέμου και πολιτισμού δεν είναι αναγκαστικά ανταγωνιστική αλλά και συμπληρωματική. Μπορεί η βία σε ατομικό επίπεδο να συνδέεται με ορισμένα βιολογικά χαρακτηριστικά, τον υποθάλαμο του εγκεφάλου και το επίπεδο της τεστοστερόνης, ωστόσο η πολιτικά οργανωμένη βία συνδέεται κυρίως με το αγώνα αντιπάλων ομάδων για επιβίωση και ευημερία διαμέσου της αποκλειστικής νομής και κυριότητας υλικών αγαθών.

Φαίνεται λοιπόν ότι είμαστε καταδικασμένοι ως είδος, να πορευόμαστε στον χρόνο παρέα με έναν ανελέητο συνοδοιπόρο, τον πόλεμο, παρά την συνεχή, αιώνια αλλά απεγνωσμένη και μάταιη αναζήτηση μιας ουτοπικής ειρηνικής κοινωνίας. Ο πόλεμος όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Κλάουζεβιτς είναι χαμαιλέοντας, αλλάζει μορφές στον χρόνο αλλά παραμένει ίδιος στην φύση του, μπορεί να αλλάξουμε το όνομα του, τον τρόπο διεξαγωγής του, τα μέσα του αλλά δεν θα πρέπει να ξεγελιόμαστε, είμαστε καταδικασμένοι να μας συντροφεύει αιώνια. Δυστυχώς, ακόμα και στον 21^ο αιώνα, ο αφορισμός του Τρότσκι, ακούγεται εξαιρετικά επίκαιρος «εσείς μπορεί να μην ενδιαφέρεστε για τον πόλεμο, ο πόλεμος όμως ενδιαφέρεται για εσάς» και ως εκ τούτου παραμένει πάντα επίκαιρη και η ρήση του Sun Zu «η τέχνη του πολέμου είναι ζωτικής σημασίας για το κράτος. Είναι ένα θέμα ζωής και θανάτου, δρόμος προς την σωτηρία ή την καταστροφή. Γι' αυτό σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραμελείται». Κλείνοντας νομίζουμε ότι έγινε φανερό, πως η μελέτη του πολέμου δεν είναι παρωχημένη, άχρηστη και επιβλαβής. Αντίθετα, αν θέλουμε να επιβιώσουμε ως άτομα αλλά και ως κοινωνία και τρόπος ζωής και πολιτείας αποτελεί αδήριτη ανάγκη.